

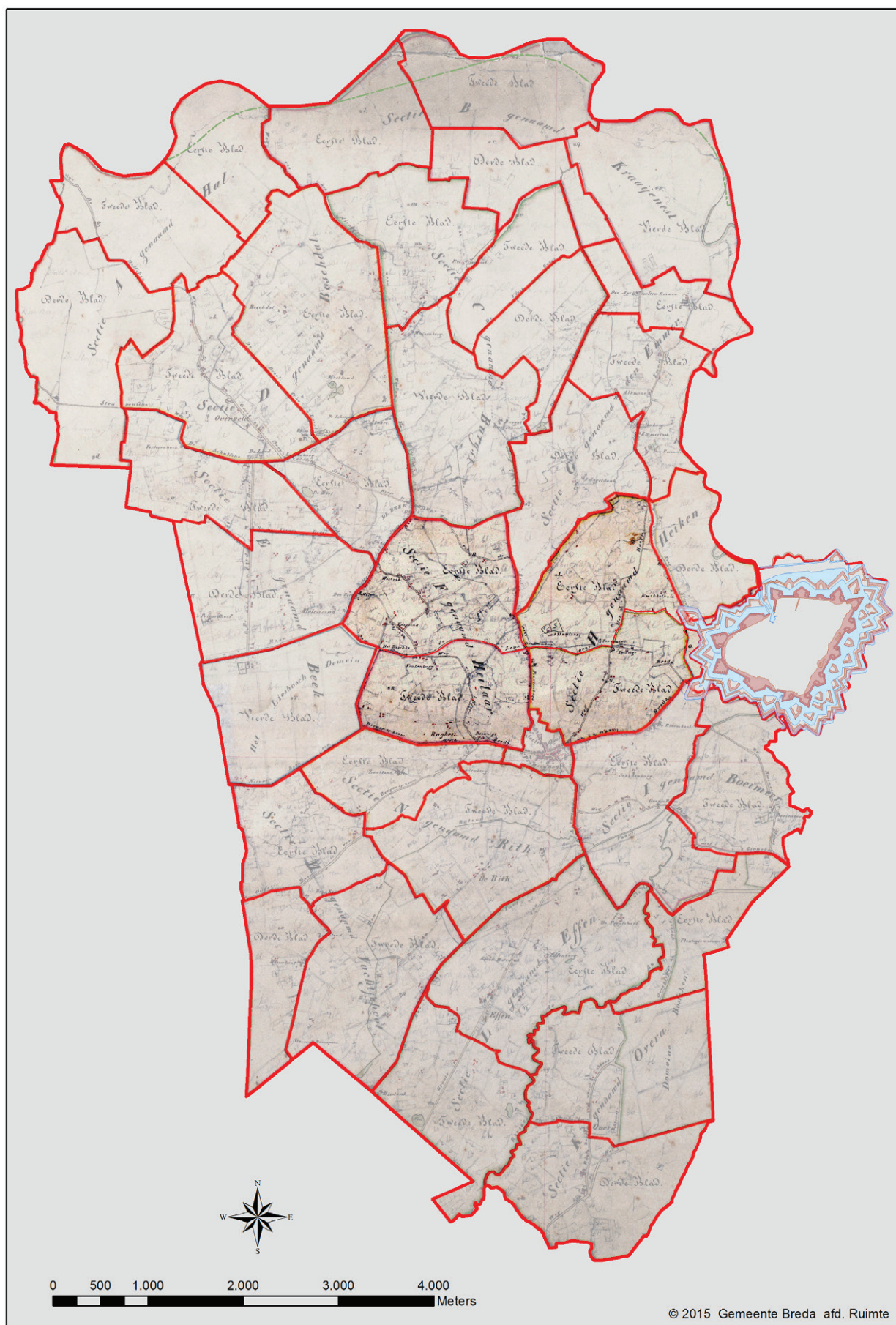

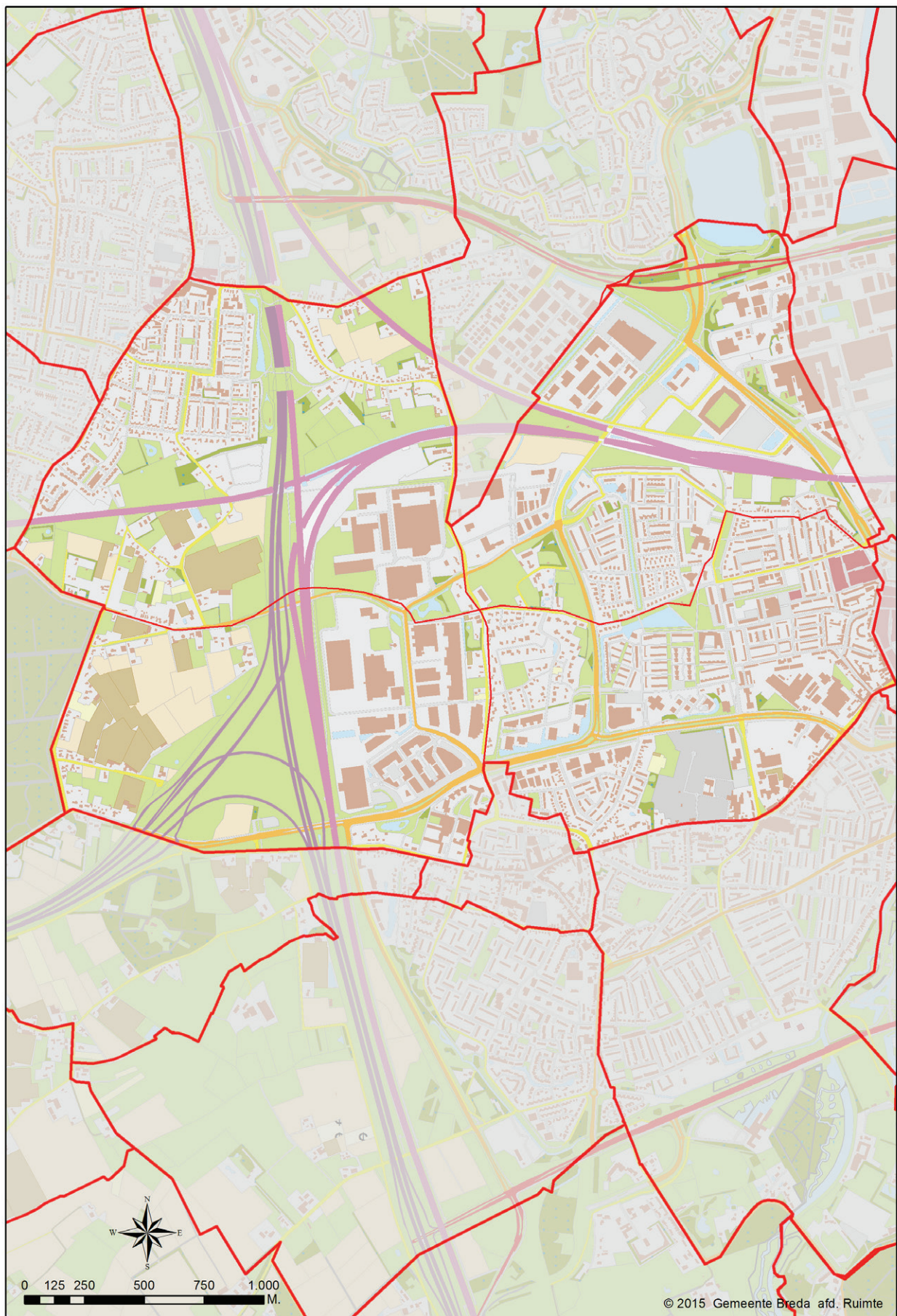
4.20 Heilaar

Chr. Buiks

4.20

HEIL AAR

Toponiemen van Heilaar op het kadastraal minuutplan Heylaar sectie/blad F1 uit 1824.

Toponiemen van Heilaar op het kadastraal minuutplan Heiken sectie/blad H1 uit 1824.

COLOFON

Titel: Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage

Erfgoedrapport Breda 60

Auteur: Chr. Buiks

Kaarten: H. de Kievith

Objectfoto's: A. Schut

Eindredactie: G. Otten, H. de Kievith

Ontwerp en lay-out: Studio Maaiké Klijn

De auteur heeft zijn best gedaan de rechthebbenden op de illustraties te achterhalen. Degenen die menen rechten te hebben kunnen zich met hem in verbinding stellen.

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2018

Ruimtelijk Economisch Domein

Team Erfgoed

Postbus 90156

4800 RH Breda

4.20 HEIL AAR

AKKER, GROTE – 1655 – R535, F369

Den grooten Acker, streckende van Piggens lant totten Huijsacker.

AKKER, GROTE – 1773 – GT135, 217

Den grooten Acker, 5 br.

AKKER, GROTE – 1774 – RH281, 220

Een perc. zaayland met heggen en kanten en de halve laan: den Grooten Akker, 5½ br., oost de huysinge en werff, zuyt en west de Baan off straat.

AKKER, NIEUWE – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bouwland: den Nieuwen Akker. 89 r. (H 175).

Inderdaad een zeer grote akker van vijf bunder ofwel 5 X 1, 29 ha = 6, 45 ha. Bij veel Einzelhöfe behoorden uitgestrekte akkers, bv. bij Burgst, Gageldonk, Daasdonk en ook hier bij Heilaar.

AKKERWEG – 1646 – R710, F11V

Den Ackerwech .

Weg naar de Grote Akker?

BATTERIJWEIDE – 1655 – R535, F369

Een weijde: de Bateriaj weijde (beh. bij de hoeve van Suijlen).

Genoemd naar de ligging bij een batterij, een verzameling kanonnen in de linie rondom Breda.

Vgl. de Batterijweide onder Buurstede en Dorp.

BEDDEN, LANGE – 1655 – R535, F369

Een perc. lants: de Lange Bedden (beh. bij de hoeve van Suijlen).

Bedden werden vooral in de achttiende en negentiende eeuw aangelegd op akkers waarop winterrogge verbouwd werd. De voornaamste reden om ze aan te leggen was het snel verwijderen van het overvloedige regenwater in de wintermaanden. Vanuit de diepe voren tussen de bedden was ook het wieden dat met de hand moest gebeuren minder inspannend: men hoefde niet zo diep te bukken. De diepe voren werden aangelegd door twee maal door dezelfde voor te ploegen en ook wel door met de schop de voor nog extra diep uit te spit-

ten. De bedden waren ongeveer 6 tot 8 of 10 ploegsneden breed en rond van vorm. Men moest er met een kar over kunnen rijden om de oogst op te halen.

Isfridus Thys, een monnik van Tongerlo en pastoor te Mierlo schrijft 'Een ander misbruik in 't ploegen, welk ik hier in de Meyerye ontmoete is, dat de Landen tot Koorn al te plat en zonder ruggen geploegt worden, welke oorzaeke is, dat'er in die Landen veele dellens of laegtens zyn, in welke het water vergadert, welke de rede is waerom het Graen nog jong en teer zynde, in den winter verkilt, verdrinkt, vermagert en uytsterft. Hierom schynd het noodzaakelyk, dat men de Landen tot ruggen brengt, elken rug van 10, 11 of 12 ploegsneden, dat is van omtrent 8, 9 of 10 voeten en niet van 40, 60, 80 treden of nog meer, gelyk ik 'er menige gezien en afgetreden heb. En dit dunkt my voor het Koorn en Tarwe niet alleen voordelig (voor zo veel men daer door meerder plaets wind, gelyk men in de volgende figure lichtelyk kan afmeten)... maer ook noodzaakelyk voor zoo veel het Koorn en Tarwe, gelyk ook alle inlandsche vrugten, de killigheyt van den grond of water niet kunnen verdragen, welke nogtans geschied in die landen, welke plat geploegd worden, om dat het water, gelyk nog gezeyd is, naer de laegtens zinkt, waer het zelve vergadert, den grond verkilt en de vrugten doet vergaen. Welke alle geen plaets heeft in de ruggen, om dat het water in die vooren afzakt en langs de zelve afloopt, bezonder als het land by voordagt geploegt is, en verder geholpen daer het noodzakelyk is, welk eenen goeden Akkerman niet naerlaet'.¹

BERKHEINING – 1510 – R419, F203

Stuck lants: die Berckheyninge, 1 br.

BERKHEINING – 1510 – R419, F203

Stuck lants: de Berckheyninge, 1 br.

BERKHEINING – 1512 – R420, F131V

Stuck lants: de Berckheyninge, 1 br. tusschen Hylaer en de Haighkerck.

BERKHEINING – 1537 – R708, 32V

Stuck lants: de Berckheyninge, 1 br. tusschen Heylaer en de Haighkercke.

Heining met berken in de omgevende heg.

De zachte berk, *Betula pubescens*, groeit vooral in moerassen, terwijl de ruwe berk, *Betula verrucosa*, drogere gronden prefereert. De berk is een goed herkenbare boom: hij komt daarvoor veel in toponiemen voor.

Dodoens schrijft over de berk: 'De Bercken worden ghevonden somtijds oock in de zandachtige en dorre gronden/als in de Kempen van Brabant/op zoo onvruchtbaar/mager oft arm lant/dat daer geen Gras ende bijnae geen Heyde groeyen en can: nochtans aert desen boom daer seer wel/ende wordt daer groot ende weeldich genoeg'.²

BETHLEHEM – 1608 – RH178

Catharina van Zundert, weduwe van Willem de Ronde, verkoopt: eene huysinge, stallinge, schuere kooye hof en erve met zaaylant, ½ br. aan den Papenvonder: Bethlehem.

Te situeren bij H 5.

BETHLEHEMLOOP – 1878 – P401, 1601

De Bethlehemloop, beginnende aan de Leursche baan bij perc. F 94, lopende door Heilaar naar het Aabroek, tot perc. G 555, lang 2555 m.

In Breda lag wel een huis Bethlehem, dat bv. in 1556 genoemd wordt. Zou een eigenaar van dit huis in Breda iets van doen hebben met de naam van een waterloop onder Prinsenhage? In 1556 verkoopt Mr. Jan Peters van Hoodonck, diemen noemt Meester Jan Dekens, goudtsmit, Jannen Back, Fransz., clerck en bewaerder van de rekeningen des rentmr. slants van Breda een huys en erve mette toebenh.: Bethlehem mette pleyne en achterhuys oft stalle en wooninge.. de Seven sterre van Gheerit van den Broeck op de zuytzyde. Afkomstig van Lysbeth Michiel Beerten, huysvrouw van Van Hoodonck., R461, f77.

Stond er ooit een primitief stalletje (zoals de kerststal in Bethlehem) op de plaats van het Prinsenhagse Bethlehem?

De oude naam voor de Bethlehemloop was waarschijnlijk de Overbroekseloop.

BEVERVELD – VM

Tussen gronden van Heilaar en van Hoogsteen. Genoemd naar een familie Bevers, Van Beveren.

BIJLTJE, KROONTJE EN STEELTJE – 1668 – GP263, F40V

Lant: het Bijltjen, Crooontjen en Steeltjen, ontrent de Haechstrate ende Suylen, 4 gem.

BIJLTJE, KROONTJE EN STEELTJE – 1742 – GP272, F226

4 gem. omtrent de Haagse straat en Suylen: het beyltjen, Crooontjen en Steeltjen.

Typische aanduiding voor een perceel met een bijlvorm. Het kroontje is het deel van het ijzeren blad, dat boven de steel uitsteekt. Het perceel ligt op de Heuvel.

BOERENBOOMGAARD – 1774 – RH281, 219

Den Boerenboomgaard met het Akkertje en het dreefje, met een bosje en visvijvers en de Ronde ½ br.

BOERENBOOMGAARD – 1774 – GT135, 216

Den Boerenboomgaard.

Boomgaard van een familie Boeren? Vgl. Anthonis Claes de Boer, 1673; Hendrik Boeren, 1720.³

Eerder een aanduiding voor een boomgaard behorend bij een boerenwoning. Het perceel lag bij Huize Heilaar, een buitenplaats.

BOERENTUIN – 1848 – N 6, 153

Een tuin of hof: den Boerentuin, rondom door beukenhagen ingesloten, 17 r. (H 167).

Tuin hier in de zin van moestuin, behorend bij een boerenhoeve en niet bij de buitenplaats Heilaar, waar burgers woonden.

BOS, HOOG – 1633 – R723, F68

Jan Cransenweijde.. 't Hoochbosch en 't Grintbosch tesamen 2 br. 2 gem. 44 roeden en 18 voeten (!), oostw. aende Huyffackersche straet, suytw. aen 's Heeren strate.

Hooggelegen of met hoog opgaande bomen?

BOSAKKER – 1720 – RH96, 154V

Den Bosacker (leen), 4 gem. oostw. de Hylaerse strate.

Akker gelegen bij een bos of ontgonnen uit bos.

BOSLOOP – VM

Ontspringt in het Liesbos, loopt in noordoostelijke richting.

BREMHEINING – 1564 – R714, F29

Stuck lants: de Bremheyninge.

Brem in samenstellingen kan wijzen op brem of braam.

Dus een heining met bramen eromheen of met bremstruiken? Bramen vestigden zich vaak spontaan in walkanten tussen andere bomen en struiken. Bramen hielpen mee bij het ondoordringbaar maken van heggen. Ook kon men in de zomer de braambessen plukken bv. om te gebruiken in het bier. Takken van bramen, *Rubus*, werden wel gebruikt om er bijenkorven mee te verstevigen: ze werden dan eerst gespleten met een bramenkliever.

Brem, *Sarothamnus scoparius*, werd op de schraalste Kempische gronden wel geteeld. Zo kocht de provisor van de abdij Tongerlo in Essen in 1773 honderd potten bremzaad om er heide mee te bezaaien.⁴ Brem bezit wortelknolletjes (vroeger bremrapen genoemd) en verrijkt zo de bodem met stikstof. Brem werd gebruikt om bezems van te binden. Lindemans schrijft: 'De brem of ginst was de providentielle plant die het ontstaan van de landbouw mogelijk maakte in de armste zandstreken van ons land. Brem groeit gewillig op de zanderige heide, en haar welig gewas was wellicht het degelijkste en voornaamste voeder dat de schapen en de koetjes van de primitieve nederzetting er op hun wilde weide vonden. Behorend tot de klasse der vlinderbloemigen, verrijkte zij de weidemest met stikstof, en kwam daarvoor rechtstreeks ten goede aan de schamele akkers van de dorpingen'.⁵ Over verbouw van deze struik in de Baronie is niets bekend.

Exroete oft Schemegne Zsaembessey.

BREMWEIDE – 1554 – RH121, F20

Een veertelsaet lants of weyen tot Hylaer: de Bremwey.

Weiland met brem- of braamstruiken.

BURGGRACHT – 1655 – R535, F369

De weyde stuytende opde Dreve ende Borchgraft (bij de Hoeve Suijlen).

Een gracht is in de Baronie vrijwel steeds een wal, hier dan een wal rondom een herenboerderij (Zuilen). Vgl. Burggracht onder het Hout.

BUURSTEDENSESTRAAT – 1634 – P124, F30V

de Buerstedensche straet.

Straat naar het gehucht Buursteden.

DOMENAKKER – 1542 – R709, 61V

Een half br. lants: Domenacker.

Bouwland van de familie Domen. Vgl. Cornelis Domaes Jacop Domaes, 1576, R715, f220.

DRAAIERKE – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bouwland: het Draayerke, 1 br. 15 r. (F 74).

Perceel gelegen bij een draaihek? Hoorde bij de hoeve van Heilaar.

DRIEHOEK – 1840 – N6407, 54

Een perc. zaailand: den Driehoek, 78 r.

DUINSAKKER, ADRIAAN – 1655 – R535, F369

Adriaen Duynsacker met het lant stuytende op de getimmerde huysinge van Peter Adriaen Jespers streckende van den wech oostw. op totte Lange Bedden.

Genoemd naar een familie Van der Duin. Vgl. de eigenaar van Hambroek, Nicolaas van der Duin, 1694.

ELSAKKER – 1840 – N6407, 54

Een perc. zaailand: den Elsacker, in de Heylaarstraat, 1 br. 29 r.

Bouwland met een heg eromheen van els.

ELZENBOS – 1633 – R723, F68

Drie stucken erfs.. 't derde: d'Elschenbosch, oostw. 't Hoochbosch.

Bos van elzen, *Alnus glutinosa*, een soort die vooral op vochtige plaatsen groeit.

GEENKENSHEIDE – 1519 – R426, 161V

Gheenkensheyde.

Geen, vleivorm bij Gerrit, Gerit.

GEERAKKER – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bouwland: den Geerakker, 1 br. 69 r. (H 182)

Een gerend perceel was moeilijk te ploegen en te eggen. Mogelijk ontstonden geervormige percelen als laatste ontginning tussen reeds bestaande cultuurlanden, waardoor ze deze onhandige vorm kregen.

GEERWEIDE – 1633 – R723, F68V

Aen 't Haverveldeken en de de Geerweyde.

GEERWEIDE – 1774 – GT135, 216V

De Geerweijde, 5 gem.

Weiland met een geervorm.

GEMEENTE VAN HEILAAAR – 1634 – P124, F9, 29V

Lands.. de gemeente aldaer oost; erffs aende gemeente tot Hylaer.

Gemeenschappelijk gebruikt gebied door de oude ingezetenen van Heilaar.

GERSTHOF – 1671 – R728, 11

Stuck weijden: den Garsthoff, 1 br.

Garsthoff, Gersthof kan makkelijk gevormd worden uit Gaarshof, zoals in diverse dorpen gebeurd is. Een gaarshof is een met een heg omsloten perceel, dicht bij de boerderij, waar gras groeit.

GRINT – 1720 – RH96, 154V

Het ackerken agter den Grint, agter den Huysacker.

GRINTBOS – 1633 – R723, F68

Drie perc.. 't derde: 't Grintbosch, oostw. aen de Huyfackersche straet.

Grint 'bindwilg', *Salix viminalis*, een veel geteelde soort, omdat de zeer buigzame takken goed gebruikt konden worden voor het vlechten van weegten, manden enz.

HALVE HOF – 1480 – HINGMAN 343, 5, F15

Eenen stuck lants: den halven Hof, 3 lop., neven den kercwech op deen side.

Hof, 'met heggen omgeven perceel, dicht bij de boerderij' gebruikt voor de teelt van vlas, rapen, kolen, hennep etcetera. Zie de afbeelding bij Heilaar.

HAMERVELDJE, HOOG – 1718 – ND8997, F2V

Aent Hooch Hamerveldeken.

Foutief voor Hoog Haverveldje.

HAVERAKKERTJE – 1774 – GT135, 216

het Haverackertje.

HAVERVELDJE – 1633 – R723, F68

Drie parc.: Jan Cransenweijde, 't Hoochbosch en 't Grintbosch, westw. aen 't Haverveldeken en de Geerweyde.

HAVERVELDJE, HOOG – 1633 – R723, F68

Drie stucken erfs, d'een: t Hoochhaverveldeken, d'Leechhaverveldeken en t derde: d'Elschenbosch, oostw. aen 't Hoochbosch, 2 br. 46 r. 8 voeten.

HAVERVELDJE, LAAG – 1633 – R723, F68

Drie stucken erfs, d'een 't Hoochhaverveldeken, d'ander 't Leechhaverveldeken..

Veld waarop vaak haver werd verbouwd. Onder haver kon klaver maar ook gras ingezaaid worden. Na de havoogst kon dan het gras of de klaver nog beweide worden. Men gebruikte vaak zelfs 'haver en klaver' als één begrip, bv. daar staat haver en klaver.⁶

Haver werd vrij veel verbouwd op de vochtige gronden. Haver werd vooral aan paarden en pluimvee verstrekt, maar ook in de menselijke voeding speelde het een rol (haverhoutpap), evenals voor de bierbereiding. Haver werd in het voorjaar gezaaid en in augustus geoogst. Haver had een veel lager soortelijk gewicht dan rogge. Een zak rogge (een veertel) bevatte 86 liter, maar een zak (veertel) haver 98 liter.⁷ Haverstro was voor het vee een geliefd voeder, in tegenstelling tot roggestro, dat ook vaker gebruikt werd om te 'straaïen' onder het vee (als ligbed).

HEETSCHAAL – 1634 – P124, F15V

Twee br. erffs: de Heetschalle.

HEETSCHAAL – 1646 – R724, 252V

Nelen Veldeken, zuyt een seker stuck erven: de Heetschael.

HEETSCHAAL – 1665 – R727, F24

Een perc. weylants by Zuylen: de Heetschael, oostw. aende straet.

HEETSCHAAL – 1668 – GP263, F19, 97

Weyde.. neven de Heetschael; de Heetschael, 3 gem.

HEETSCHAAL – 1742 – GP272, F244V

3 gem. in Adriaen Claassens stratjen: de Heet-schaal.

Heetegaal is een streeknaam voor Kattendoorn, *Ononis spinosa*,⁸ een lage plant met doornen die vooral langs de rivieren voorkomt. De vraag is of de naam die begin twintigste eeuw op Schouwen bekend was, ook in de Baronie voorkwam. Vgl. den voors. huerman sal de voors.

weyde alle jaer over meijen en blooten den heeten gabel en andere quade ruychte, 1706.⁹ Heet zal slaan op de stekels, vgl. de naam voor stekelbrem: Heethekkels.¹⁰ Volgens wijlen J. Marijnissen, een bekend plantenkenner uit Breda, was Heetschaal vroeger ook de aanduiding voor Gaspeldoorn in de Baronie.

HEIAKKER – 1632 – R825, F135

Adriaen Cornelis Oomen verklaart in 1632 dat Willem de Hertoge van 1595 tot 1631 in het rustige bezit van den geheelen acker lants: den Heijacker is geweest, gelegen in oft bij de hoeve: den Heijlaer.

HEIKE – 1646 – R724, F226V

Aen t Heyken, op Hylaer.

Heide 'Uitgestrekte, meer of minder golvende, slechts met een dunne aardlaag bedekte, zandige landstreek met schralen, doch deels eigenaardigen plantengroei'.¹¹ Op de heide groeide behalve de struikheide, *Calluna vulgaris*, ook dopheide, *Erica Tetralix*, die meer van vochtige plaatsen houdt. Verder brem, *Sarothamnus scoparius*, jeneverbes, *Juniperus communis*, gaspeldoorn, *Ulex Europeus* en grassen als pijpenstrootje, *Molinia coerulea*, bochtige smele, *Deschampsia flexuosa* en planten als schapenzuring, *Rumex acetosella*, spurrie, *Spergula arvensis*, zonnedauw, *Drosera spec.*, klokjesgentiaan, *Gentiana pneumonanthe* en beenbreek, *Narthecium ossifragum*. Boomopslag werd door de intensieve begrazing op de heide vrijwel meteen vernietigd. Alleen jeneverbes en gaspeldoorn zijn tegen vraat bestand. De heide werd niet alleen begraaasd door koeien en schapen maar op plaatsen waar veel dopheide stond werd deze ook gebruikt voor het steken van zoden voor de potstal (deze verteerden beter dan die van struikheide), voor het snijden van bunt (om kleine gebouwtjes mee te dekken en korven van te vlechten). Verder werden er bezems gemaakt van brem, struikheide en berkentakken. De gaspeldoorn is een familielid van de brem, maar dan voorzien van stevige doorns, hetgeen het afvreten bemoeilijkt. De struik stond in het dialect bekend als Fors. Na 'gestampt' te zijn werd ook gaspeldoorn wel aan het vee gevoederd. Deze struik is tegenwoordig nogal zeldzaam: komt o. a. voor bij Bavel langs de autoweg.

Voor de bemesting van één hectare akkerland had men naar schatting 7 tot 10 hectare heide nodig om vlaggen te steken.¹² Voor tien stuks rundvee zou men per jaar een heideoppervlakte van twintig tot veertig are nodig hebben. Maar deze getallen zijn slechts ruwe schattingen. In de Limburgse Kempen bijvoorbeeld gebruikte men begin twintigste eeuw vooral heidetakken om mest mee te maken en geen zoden.¹³ Hier trad veel sneller herstel van de heide op.

Chaaam beschikte over een enorm heidegebied: het gebied waar tegenwoordig bossen staan was vroeger louter heide of zandverstuiving. Maar ook akkers en weilanden werden gewonnen op de heide, vooral in de twintigste eeuw. In 1832 besloeg de heide in de gemeente Chaaam ongeveer de helft van het dorpsareaal, evenveel als in Gilze en Rijen en Rijsbergen, maar minder dan in Alphen, Baarle-Nassau en Zundert die resp. 65, 66 en 55%

In Bonis de Heilare in Dumo.

HEILAAR – 1416 – ASB5, 201

6 br. goets onder landt heyde en dausel, ghelegen bynnen der Hage te Hylaer.

HEILAAR – 1430 – AHB1, L3A

Huys en hof tot Hylaer aen die heyde.

HEILAAR – 1468 – REYG. 7

Een weyde te Hijlaer.

HEILAAR – 1472 – CB1, F5

tot Hylaer.

HEILAAR – 1474 – D, F12

te Hylair.

HEILAAR – 1502 – R415, F400

tot Hilaer.

HEILAAR – 1529 – R706, F14

Op Hylair .

HEILAAR – 1611 – R719, F217V

Te Hijler.

HEILAAR – 1627 – R722, 58V

tot Hyler.

HEILAAR – 1633 – R723, F67V

De erfgen. van Willem de Hertoge hebben vercocht Joncker Adr. De Bauselle X Francoise Bernaerts een hoeve, omwatert huys, pachthuys, huysinge.. mette perc. van erven daeraen liggende: Hijlaer met de dreven en percelen gemeten door lantmr. Corn. Lips, 20½ br. 22 roeden (½ br. is leen), suytw. aen sheeren strate en t'Hylaers heyken, westw. aen d'Overbroecksche strate, noortw. aen Adr J.J. Oonincx, daer den Overbroeckschen Loop tusschen beyde loopt.

HEILAAR – 1638 – R723, F189

Op Hilaer.

HEILAAR – 1679 – R729, 111

Op Hielaer.

HEILAAR – 1718 – ND8974, F2V

Corn. van de Laar weeskint bij erffnisse van Juffr. van bergen, weduwe Anthony van de Laar, by coop 25-6 1707, tevooren de Baron de Dongelbergen, uyt de Hoeve en goederen te Buersteede: Hylaer, 20 ½ br., west aende Overbroecksche straat, noort de Overbroecxe loop.

HEILAAR – 1774 – RH109, 119

Executeurs van testament van C.A. van de Leur verk. Christiaen Lodewijk Franke: eene welgelegen hoeve best. in eene heerehuysinge: het Huijs te Heijlaar, hoff, burggragten, visrijke vyvers, extra fraaye fruytboomen met de boerewooning; schuur; stalling; bakhuijs en verdere opbouw, zaaij, hooy en weylanden, bossen en houtgewassen, laanen en dreeven beplant zooals mede den omtrek van dien met eyke beuke als essche opgaande boomen ten nombre van 580. Groot 17 br. Belast met: 4 veertel rogge a/h Capittel, 2 lop. a/h altaar van St Catalyne, 9 st. 3 ort, nu alle betaelt aende H. geest; 4 veertel rogge en 18 gld 16 st. aende kerke

van Merckendael, dog werden niet betaald (gaan er niet op uit), 3 Carolygld. 4 st. 2 penn. aenden Armen betaald met 2 gld. 15 st. ; Gageldonkse chyns 5 st. dog werden sedert eenige jaaren betaelt met 12 st/j voor een coppel hoenders; 1 gld. 10 st. 1 duyts cyns aen S. Hoocheyt (volleen).

HEILAAR – 1841 – N 6408, 30

Verkoop door de erven Francke: een buitenplaats genaamd Heilaar, zeer wel en aangenaam gelegen nabij het dorp van de Hage aan de Leursche Baan, bestaande in een Heerenhuis, koetshuis, paardenstal, annexe schuur, tuinhuisje, bloem-en moestuinen beplant met zeer schoone vrugtgevende boomen, ingeslooten in vischrijke vijvers, Engels aangelegd slingerbosch met goudvisch vijver, beplant met vruchtboomen, heester, boom-en plantgewasschen en schaarhout, lanen, dreven en wandelpaden, pleinen en erven, Kad. bekend H 164, 165, 166, + de Lange Vooren, een plaaziergracht van 29 roeden (H 177), een plaazierwater van 8 roeden (H 178) en een plaaziertuin met Engels slingerbosch, 1 br., 5 r. (H 179) + de Vinkenweide, den Vinkenakker, + een kapitale bouwhoeve bestaande in eene boerenwooning, stal, schuur, wei-en zaailanden opden Huyfakker, kad. bekend huis, schuur en erve, 71 r. (H 166) + den Overbroekschen akker, de Lange Vooren, tuin of hof: den Boerentuin, rondom in Beukenhagen, 17 roeden (H 167), de Groote Weide, de Zure Weide, den Nieuwen Akker. De geheele hoeve groot 11 bunder 4 roede. Verder een huizinge met 2 vertrekken en een bakkeet, met zolder, 71 roeden (H 166) + een tuin of hof: den Nieuwen Hof, 34 r. (H 168) + het Slingerbosch, den Hooiberg, het Spieboschje, den Geerakker, het Draayerke, het Half Buinder, de Vellekens, de Achterste Hillen, de Eikvelden. Koper C. L. de Wit.

J. Smits: de Kempen

HEILAARSEHEIDE – 1654 – R726, F17V

Huys op Hylaer, oistw. 't Hylaers Heyken.

HEILAARSEHEIDE – 1699 – P126, F303

De Hejlaerse Heyde.

In 1645 had Bernaerts Dyrck van Raphael Anthonissen van Dongen het recht verkregen 'totte Heylaerssche heyde, gemeente off vroente'. Hij had diverse malen de bruyckchijns (= de gebuercijns) aan rentmeester Adriaen Verelst betaald. Aan het verzoek om een huisje op die heide te mogen bouwen voldeed de rentmeester niet. Toen Raphael van Dongen in 1627 of 1628 met enkele varkens naar de Heilaarse heide ging zag hij dat Cornelis Ian Claessen, destijds schepen, matten op die heide had laten steken om op zijn schuur te leggen. Raphael gooide de wagen met matten omver en schold hem uit voor een grote dief omdat hij 'sooyen off matten' had gestolen. De schout had Raphael later over dit voorval aangesproken. Raphael had toen gezegd dat de schout ook illegaal stukken van de Heilaarseheide had ingenomen. Cornelis van Dorst, wonend aan de Heilaarseheide, had ook een stuk van de heide, liggend voor zijn boerderij illegaal ingegraven en hij gaf de schout en Jan Dielis Rombouts soms 'vereeringen' als zwijggeld, R827, f30.

HEILAARSESTRAAT – 1525 – R705, F21

Inde Hylaersche strate.

HEILAARSESTRAAT – 1529 – R706, F35

Op Hylaer inde Hylaersche strate.

HEILAARSESTRAAT – 1636 – R723, F149V

Lants met den gerechticheyt inde heylaersche straete.

HEILAARSESTRAAT – 1646 – R724, F226V

In de Hylaersche strate; de Heylersche strate.

HEILAARSEWEIDE – 1468 – REYG. 7

Weyde: de Hijlaertsche weijde, 1½ br.

HEILAARSEWEIDEN – 1554 – RH121, F40V

De Hylaers weyen en dLeenvelleken gelegen aen derve daer de huysinge op staet.

HEILAARSHEIKE – 1628 – R722, 106V

Stede by't Hylaers Heyken, tegenover de hoeve van Willem de Hertoge, noortw. aende gebuerstraete loopende naer de Leur toe.

HEILAARSHEIKE – 1679 – R729, 114

Een perc. weijden: het Heijlers heijken, 1 br. aende Leursche Baen.

HEILAARSHEIKE – 1697 – R732, 139

Een perc. weijden: het Heijlaers Heijken, 1 br. westw. de Heijlaersche strate, noortw. de Leursche Baen oft 's heeren straet.

HEILAARSHEIKE – 1699 – P127, F608V

Een br. weyde: het Hylaars heyken, uyt de voors. 40 bunder (= Buerstedens Heiken).

HEILAARSHEIKE – 1699 – P127, F473V

Raphael Anthonissen van Dongen van de gemeente en het gebruyk in 't Hejlaers Heyken, groot int geheel 3½ br. met meer andere.

Het Heilaarsheike was blijkbaar een gemeynte ter grootte van 3½ br.

HEILAARSTRAAT – 1646 – R710, F26V

De Heylaerstrate.

HEILAARSTRAAT – 1784 – RH282, 98

De Heijlaarstraat.

HEILAARSVEKEN – 1718 – ND8997, F90V

Steede aen Buerstedens Heyken aent Heijlaars veecken.

Veken'hek'.

HEINING – 1533 – R706, F200V

Op Hylaer in de Heyninge.

Heining is afgeleid van haghén, hegen, 'met eenen haag of heg omgeven, afsluiten'.¹⁹ De naam van de afsluiting ging over op het ingesloten land. Heiningen zijn vooral in de late middeleeuwen massaal aangelegd. Het waren grote percelen die uit de heide werden gewonnen en in de regel met graan werden beteeld. In Gilze en Rijen komt heining frequent voor. De meeste heiningen zijn genoemd naar de eigenaar/ ontginner. De oudste vermelding van een heining dateert uit 1354: de heiningghe after Ghipkens.²⁰

Het hout op de wallen van een heining bestond uit berk, els en eik en allerlei struiken die er zich in de loop der jaren vestigden. Het bosschen (hakken) van het hakhout gebeurde om de vijf tot zeven jaar. In de landbouwenquête van 1800 schrijft men: 'Men plant de bossen (& ook de heggen) gemengt uit eijken, else & berken plantzoen, gevende dan in de 20 eerste jaren het els & berk de revenu, totdat het eijkenhout allengs het doofhout overwint & de revenu aenbrengt, hetgeen dan ook vervolgens gaat afnemen en eijndelijk na verloop van 50, 80 à 100 jaren (al nadat de grond goed was en welgespit wierd en het bosch wel behandelt is) te niet loopt. De rupsen & ook laten vorst, het jaer na den hak invallende kunnen de schaarbossen zeer verergeren'.²¹ Dooft hout is alle niet-eikenhout (of ook wel alles behalve es, eik en beuk). Na 100 jaar zouden de oude eikenstoven ook niet meer goed uitlopen. Zaaide men dan opnieuw?

De heggen om de akkers waren soms wel enkele roeden breed.

In de late negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw zijn honderden heggen 'uitgedaan': het hout werd gehakt en de wortels verwijderd. De wal waarop de

heg groeide, werd geslecht. Zo kwam er meer grond beschikbaar voor bouwland en had de boer geen last meer van de schaduw en concurrentie van de struiken. Door deze maatregel nam echter het gevaar voor het optreden van insectenplagen en voor verstuing toe. In de Limburgse Kempen werden veel eikenwallen uitgedaan in het interbellum: er was daar zelfs een speciaal apparaat in gebruik om de wortels te verwijderen 'het postenmachine'.²²

HEIVELD – 1480 – HINGMAN 343-1, F15

Wt eenen stuck lants geheyten tHeyvelt, dair aen gelegen, houdende een buynder, luttel mijn oft meer ende is gelegen aen Kaerlevoort. Cornelis Roevers erve: die Saert op dander syde.

HEYSACKER, PETER – 1542 – R709, 61V

Een br. lants: Peter Heysacker.

Bouwland van Peter Hey (s).

HOELTWEIDE – 1633 – R723, F68

Erve: Joost Cornelis Godschalckx vander Hoilt Weyde.

Weiland van de familie van der Hoelt.

HOEVE VAN HEILAAR – 1500 – R415, F146V

Peter vander Daesdonck is schuldig uit te reiken Zymborge en Dyrcke, gesusteren wylens Peters van der Daesdonck drn. 10 Rgld. uit sinre geheel hoeve en erffnisse mette toebeh.: de Hoeve te Hylaer.. in hovinge, in lande, in sande, in heyden, in weyden, in beemden, in hoo- gen, in leegen, in dyepen, in droegen oft in wat maniere dat tsyn mogen.

HOEVE VAN HEILAAR – 1510 – R419, F202

Peter van der Daesdonck verk. aen Claeus van Etten: syn alinge hoeve en erffnisse met alle heure toebeh.: de Hoeve tot Hylaer gelyc Claeus de Grauwe die nu ter tyt in laetscappe bezit en bedryft.

HOEVE VAN HEILAAR – 1510 – R419, F199

Pauwels van Nassau, schoutet tot Breda, koopt van Peter van Daesdonck ten behoeve van Jouffr. Adriane van Haestrecht, synre moeder: die alinge en geheele hoeve en goeden van Hylair, met alle perchelen van erven daer toe behorende, alsoe verre alst die erven sijn, gelyc Claeus de Graeuw die selve hoeve nutertyt in laetscappen besit, hetsy in huysinge, in hovinge, in lande, in zande, in heyden, in weyden, in beemden, in bosschen, in harden, in weecken oft in welck maniere dat syn mach.

HOEVE VAN HEILAAR – 1560 – GAB-III-50, NR. 9, F154

Anthonis Anthonis sGraeuwen huert van Christiaen Baers, voeght van de krn. van Dyrck van Aseendelft, heer van Bezoyen, de hoeve en goeden op Hylaer, die hij al twaalf jaer in huere heeft.. bestaende in huysinge, hovinge, landen, zanden, heyde, weyde beemde, uytgescheyde thuyt datter omgraven is, metten bogaert oft ooft. Termijn twaalf jaer, ingaende 1 mey 1560.

Berouw na zes jaer. Pachtsom 115 Kgld. /j., te betalen op Lichtmis. Bij het afscheyt moet zes bunder beemden ongeweyt ende ongelentent opgelevert werden en 2 buynder saeylants braeck. Het coren moet het laeste jaer geleverd worden inde hocken, metten halven wasch. Jaerlycx vier vimmen ryet verdecken. Gaten in weechten oft wanden moet de laet maecten. Vitsel moet gehouwen worden opt goet. Geen misch afvoeren; thuynrys moet gehaelt worden daer men zal wysen. Huerder mach jaerlycx 400 backmutsaerts snoeyen. Het schot moet bevrijt worden. Heesters moet de laet helpen halen en planten.

HOEVE VAN HEILAAAR – 1591 – R717, 19

Pauwel van Assendelft draegt over aan J. Montens, meyer van me vrouwe van Thoren die hoeve goeden en erffnisse: de Hoeve oft tHuys van Hyler, dats te weten huysinge, schueren, koyen, stallingen, backhuys, mitsgaders oock tHoochhuys duyfhuys en erve mette toebeh. zo onder lant weyden bosch grachten en andere erve tsy in hooge in leegen, in diepen in drogen, 19 br., zuytw. aende strate: de Voortstrate en de Hylersche Heyde, westw. aende Overbroecksche strate + de Kerckweyde, de Catermuyten, de Lange Bloken, de Creyenest.

HOEVE VAN HEILAAAR – 1604 – R718, F246V-247V

Joncker Willem de Hartoge, heere tot Orsmale, Steyn etcetera moet jaerlycx uytreycken aan Anna de Hartoge, sijn dochter 200 gld. op syn hoeve tot Hylaer, suytw. aende strate: de Voorstrate ende Hilaersche Heyde, westw. de Overbroecksche strate, noortw. aenden Loop aldaer.

HOEVE VAN HEILAAAR – 1620 – GP260, F20

Joncker Willem de Hertoghe huys; bruycker Adriaen Cornelis Oomen.

HOEVE VAN HEILAAAR – 1634 – P124, F97

Joncker Willem de hertoge, heer van Orsmalle, erffgen. Modo Joncker Adriaen de Bunsel, schepen tot Brussel, modo Heer Jacob Philips van Dongelbergen, ridder vander hoeven die Jans van Beversluys was.

P. Potter: Vee bij de hoeve.

HOEVE VAN HEILAAR – 1668 – GP263, 121

Joncker Adriaen de Boussel landt aende hoeve van heijlaer; d'Heer Jacques Philips de Dongelberghe, ridder, Heer van Schavenbergh, Broeck etcetera., man en voecht van Vrouwe Maria de Boussel, tevoren Joncker Adr. de Boussel, landt aende Stede van Hijlaer, 37½ gem. + 29 gem. weijden.

HOEVE VAN HEILAAR – 1706 – R734, F163V

Philips Florens, graeve van Dongelbergen onderpand: hoeve mette huysinge, schuere en verdere timmeragien daer opstaende, 12 a 13 br. op Heylaer, oostw. de weduwe d'Aldou mette wederhelft, suytw. de Leurse Baen, westw. de strate aldaer nae de Beecke, noortw. de Waterloop of schouwsloot.

HOEVE VAN HEILAAR – 1706 – R734, F169V

Philip Florens van Dongelbergen, grave te Dongelbergen, verk. aen Sr. Peter van de Laer en syne moeder eene hoeve landts met een heeren speelhuys, omringht met een borchgracht, bovenhuysinge, schuere stallinge, koye en verdere timmeragie daer op staende en erve aen beh. groot onder werft, hovinge, boomgaaerde, saeylande, dreven ofte laenen, mitsgaders weyden en driessen, 15 br. op Heylaer. Koopsom 7510 gld.

Grote boerderij op Heilaar. Zie ook onder Heilaar. Ook wel genaamd Hoeve van Assendelft of Orsmaal. Bij de boerderij hoorde een omwaterd park, een Torendreef, gericht op de grote toren van Princenhage en een andere dreef die gericht was op het kasteel van Breda. In 1841 werd een slingerbos in Engelse stijl aangelegd.²³

HOF, NIEUWE – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Tuin of hof: den Nieuwen Hof, 34 r. (H 168).

HOF, OUDE – 1512 – R420, F62V

Stuck lants: den Ouden Hof, 1 veertelsaet.

HOF, OUDE – 1551 – R711, 126

Een veertelsaet lants: den Ouden Hof, aent veken (er stont een huys op daer in woonde Ghysbr Gherit Ghyben).

HOF, OUDE – 1564 – R714, F29

Stuck lants: den Ouden Hof, aent Veken, 1 veertelsaet.

HOF, OUDE – 1570 – R715, F3V

Stuck lants: den Ouden Hof, aent Veken, westw. aenden Kerckwech.

HOFKENS – 1668 – GP263, F153

Weijde achter de Hoffkens ontrent Suijlen.

HOFKENS – 1742 – GP272, F281V

Agter de Hofkens.

Hof staat in toponiemen voor een omsloten perceel, dicht bij de boerderij, gebruikt voor de teelt van vlas, rapen, hennep etcetera, maar meestal niet voor graan. Grondbetekenis van hof is 'gevlochten omheining',²⁴ en bij uitbreiding alles wat binnen die omheining gebouwd werd.

HOOGHUIS – 1620 – GP260, F21

T'Hoochuys van Hylaer.

Hoog: met twee verdiepingen? In elk geval een huis van een vermogend persoon. Zie onder Hoeve van Heilaar.

HOOIBERG – 1774 – RH281, 219V

Een perc. zaayland: den Hooijberg, met de heggen en kanten en de halve laan, met een bosje en twee eijkendreefjes, 5 gem.

HOOIBERG – 1774 – GT135, 216

den Hooyberg.

HOOIBERG – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bouwland: den Hooiberg, 1 br. 88 r. (H 180).

Zeer waarschijnlijk niet genoemd naar een hooiberg bij een boerderij, zoals die bekend is uit de weidegebieden in Holland, maar een hoge berg: Hoberch > hooyberch, zoals Hodonc> Hooidonk. Hooibergen dienend voor de opslag van hooi kwamen bij boerderijen in de Baronie vrijwel nooit voor.

HUIFAKKERSTRAAT – 1633 – R723, F68

't Grintbosch oostw. aende Huyfackersche straet.

Straat naar het akkergebied Huifakker.

HUISAKKER – 1720 – RH96, 154V

Ackerken agter den Grint, agter den Huysacker, westw. de Heylaerse straet.

Akker gelegen bij het huis = de boerderij.

HULTWEIDE, GODSCHALK VANDER – 1718 – ND8997, F2V

Erve: Godtschalckx vander Hoilt weyde.

HULTWEIDE, JOOST VAN – 1633 – R723, F68

Erfs by huize heilaer.. suijtw. en westw. aen der voors. cooperen andere erve: Joost Godtschalckx van der Hoilt weyde ende aen 't Hoochvelleken.

HULTWEIDE, JOOST VAN – 1718 – ND8997, F5

Erve: Joost Godtschalck van der Hoelt weyde.

KAARLVOORD – 1480 – HINGMAN 343-1, F15

Eenen stuck lants geheyten tHeyvelt dair aen (= die Groot Weyde) gelegen aen Kaerlevoort neven Goessens van Romen erve op deen syde ende Cornelis Roevers erve geheyten die Saert op dander syde.

KAARLVOORD – 1512 – R420, F114

Huys en erve op Hylair, westw. aen die Scouwaterlaet geh. Kaerlvoort.

Voord 'doorwaadbare plaats in een waterloop'. In het Duitse taalgebied verstaat men onder een voord: 'Durchgang für Gehende, Reitende, Fahrende durch ein Gewässer, natürlicher oder künstlicher Übergang durch einen Sumpf oder moriges Geländes. Auch bei einem Flusz ist das entscheidende für die Furt nicht die 'seichte Stelle' allein, sondern der gute Zugang von beiden Seiten ohne Steilhang und ohne Morast'.²⁵ Kaarle bevat mogelijk kaar, amandelwilg, *Salix amygdalina*. De soort kan vier meter hoog worden en groeit algemeen langs waterkanten. Lo 'bosje op hoge zandgrond'. Kaarlvoort zou dus kunnen betekenen: de voorde bij het wilgenbosje op hoge zandgrond. Dat wilgenbosje op hoge zandgrond vormt eigenlijk een tegenspraak: wilgen groeien niet op hoge zandgronden. Zou men dan moeten denken aan kaerl 'Een vrij man van lage geboorte, boer, dorpeling, platteland; ook met het bijdenkbeeld 'ongelikt'.²⁶ Dan te vergelijken met Mensvoord in oostelijk Brabant en de Dietvoord bij het Hout? Veel voordden zijn genoemd naar de diersoorten die er zouden kunnen passeren: Hengstvoord, Koevoord, Ossenvoord en hier dan een voord waar een boer zou kunnen passeren?

De Kaarlvoord lag mogelijk op de plaats waar de Vinkenburgseloop de Leursebaan kruiste.

KAPELGOED – 1634 – P124, F98

Twee br. weyden tot Hylaer ende aende Gemeente van Buersteden: der Capellengoet.

KAPELGOED – 1699 – P127, F441V

Twee br. weyden tot Heylaer aende gemeente van Buersteden: der Cappellen goet.

Bezit van of een rente opbrengend voor de kapel van de Beek? Of van Gageldonk?

KAPITTELGOED – 1510 – R419, F203

Jan Adriaens van de Maze verk. Adriane Corn. Kocx X Mercelis Jan Mertens 5 veertelen uyt een stuck lants: des Capittels goet, 3 br.

KAPITTELGOED – 1554 – R712, 39V

3 stucken oft parchelen erfs: het Capittelgoet, 1 br.

Gedeelte van het onroerend bezit van het Kapittel van Breda.

KERKAKKER – 1634 – P124, F20V

Aende Kerckacker.

KERKAKKER – 1699 – P126, F85V

Een veertelsaet of een half br. weyde: den Kerckacker.

KERKAKKER – 1742 – GP272, F123

Stede op den kerckacker by zuijlen.

Bezit van of een rente opbrengend voor de kerk van de Hage. Een veertelzaad wordt hier in 1699 gelijk gesteld aan een half bunder: in werkelijkheid is een veertelzaad 2/3 bunder.

KERKHEINING – 1480 – HINGM343, 1, F15

Stuck weyden: Die Kerckheyninge, 1 br., neven Claeus Lauwreyssoons erve op deen side.

Heining van de kerk.

KERKWEG – 1480 – HINGMAN 343, 1, F15

Den halven Hof ende is gelegen tot Hylaer neven den Kercwech op deen side.

KERKWEG – 1512 – R420, F62V

Den Kerckwech.

KERKWEG – 1526 – R705, F70

Den Omenhof.. westw. aenden Kercwech.

KERKWEG – 1570 – R715, F3V

Den Ouden Hof, aent Veken, westw. aenden kerckwech.

KERKWEG – 1634 – P124, F15

t'Reuth.. den Kerckwech van Beeck oost.

Kerkweg naar de kerk van de Hage.

KERKWEIDE – 1591 – R717, 20

2 stucken erffs soo bosch als weyde: de kerckweyde, 2 br. achter de Hylersche straete.

KERKWEIDE – 1619 – R720, 218V

Stuck erffs: de Kerckweyden, onder bosch en weyde, 1½ br. (in de volgende akte de Koeyenweyde genoemd!), achter de Hildersche (!) straet.

KERKWEIDE – 1668 – GP263, 95

De Kerckweijde, 6 gem.

Bezit van de kerk of een rente opbrengend voor de kerk.

KETTINGDREEF – 1841 – III-86, 6408, 30

De Groote Weide, tegen de Kettingdreef west; De Vinkenweide, west tegen de Kettingdreef

KETTINGDREEF – 1848 – N 6, 153

De Groote Weide (H 170) tegen de Kettingdreef

Identiek met Torendreef. Afgesloten door een ketting?

KLAASSENACKER, HEIN – 1617 – R720, 145V

3/4 br. lants in de Hijlaersche strate in eenen acker: Heijn Claessenacker.

Bezit van Hendrik Klaassen.

KLAASSENSTRAATJE, ADRIAAN – 1671 – R728, 19V

op Heylaer in Adriaen Claessen Straetken.

Nog voor kort bestaande straat, lopend van het dorp naar de Leursebaan.

KLAASSENSTRAATJE, JAN – 1794 – RH113, 69V

Steede op Heylaar, zuid Jan Claessestraatje.

Identiek met Adriaan Klaassenstraatje.

KOLFBAAN – 1902 – BREDANAAR21, 198

Torenzicht, bij de Kolfbaan.

Kolfbanen lagen vaak bij herbergen, maar ook wel apart ervan. Het kolven, een voorloper van het golven, werd vroeger druk beoefend.

KRAAIENBOS – VM

Bos waar kraaien nestelden of een slaappleats hadden.

Bos met enkele hoge bomen waar de kraaien in konden nestelen.

KRANSSENWEIDE, JAN – 1633 – R723, F68V

Jan Cransenweijde, bij Huize Heylaer.

KRANSSENWEIDE, JAN – 1633 – R723, F68

Drye perc. erven, d'een: Jan Cransenweijde, 't tweede 't Hoochbosch en 't derde 't Grintbosch, 2 br. 2 gem. 44 r. 18 voeten (!), oostw. aende Huyfackersche straet, westw. aen 't Haverveldken en de Geerweyde.

Weiland van Jan Krans. De opgegeven oppervlakte in bunders, gemeten, roeden en voeten lijkt erg nauwkeurig, maar dat is schijn. Als de landmeter bv. aan één kant zijn maatstok een centimeter zou verschuiven zou het oppervlak al heel anders zijn. Het zou beter zijn om de voeten bij de opgegeven oppervlakte weg te laten.

KRUIS – 1614 – R720, 55

Achter Heylaer omtrent oft achter 't Cruys.

Een kruis werd opgericht ter nagedachtenis van een ongeluk, doodslag of moord. Ook waren er zoenkruisen en Hagelkruisen.

LAARAKKER – 1426 – EC275

Een lop. lant in Laeracker.

LAARAKKER – 1430 – AHB1, L7B

3 lop. lant in Laeracker.

LAARAKKER – 1468 – REYG. 7

2 lop. land in Laeracker.

LAARAKKER – 1472 – CB1, F5V

Lants in Laeracker.

LAARAKKER – 1634 – P124, F97V

Goeden in Laeracker.

LAARAKKER – 1699 – P127, F438

De goederen in Laeracker.

Laar 'open plek in een bos, voorzien van waterplassen',²⁷ ook wel 'onbebouwde (gemeenschaps)grond met heide of minderwaardige grassoorten begroeid'.²⁸ Dittmaier, die een monografie over Laar schreef, zegt over dit element: 'Unser Namenwort musz also etwa die Grundbedeutung Gitter, Pfahlzaun gehabt haben und weiter den Ort bezeichnet haben der von einen solchen Zaun umschlossen war'.²⁹ Maar deze theorie wordt tegenwoordig niet meer aangehangen. Laar komt voor het eerst in een nederzettingsnaam voor in 751/800.³⁰

Hier dus een in een akker omgezet laar.

LEENVELDJE – 1554 – RH121, F40V

De Hylaers weyen en dLeenvelleken gelegen aen derve daer de huysinge op staet.

Veld dat in leen werd gehouden van.. ? Niet van de Heer van Breda want er is geen enkele vermelding uit de leenboeken. Dan van een andere heerlijkheid bv. Burgst, Gageldonk of een klooster.

LEURSEBAAN – 1710 – R736, F5V

Aende leurse Baene.

LEURSEBAAN – 1878 – P401, 1640

De Leursche baan, lang 562 m.

Doorgaande weg naar de Leur, een kerkdorp van Etten.

LEURSEPAD – 1526 – R705, F73

Op Hylaer westw. aenden Leurschen pat.

LEURSEPAD – 1646 – R710, F11V

Den Leurschen Pat.

Voetpad naar de Leur. Liep ten noorden van de Leursebaan.

LEURSEWEG – 1529 – R706, F31V

Op Hylair.. aenden Leurschen Wech.

LEURSEWEG – 1724 – R581, F88V

Huysinge onder den Byvangh deser stadt aende Leursewegh.

Identiek met Leursebaan?

MATHIJSACKER, JAN – 1612 – R719, 280

Stuck weijden: Jan Mathijs Acker, 2 gem. aen het Hylaers Heyken.

NELENVELDJE – 1646 – R724, 252V

Stuck weyden: Nelen Veldekens, zuyt een seker stuck erven: de Heetschael.

Velden van Cornelis of een familie Nelen.

OMENHOF – 1526 – R705, F70

Stuck weyen: den Omenhof, metten huysen en kooyken dair opgetymmert, westw. aenden Kercwech.

OVERBROEK – 1717 – RH96, 3V

Stede tot Overbroeck, westw. den Overbroeqsen wegh.

OVERBROEK – 1788 – RH112, 62

Een perc. zaayland: het Overbroek, 1 gem. oost 's heren Baan.

Over kan betekenen 'hoger gelegen'. Maar hier slaat over op ligging over het broek, gezien vanuit Hage-dorp. Broek 'moeras'. Dit broek zal het dal van de Neerloop geweest zijn.

Overbroek is een gebied aan weerszijden van de Heilaarstraat.

OVERBROEKSEAKKER – 1841 – SAB, III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bouwland: den Overbroekschen akker, 1 br. 76 r. (H 162).

OVERBROEKSEAKKER – 1848 – N 6, 153

Een perc. bouwland: de Overbroeksche Akker, aande Beeksche straat, 1 br. 76 r. (H 162).

OVERBROEKSESTRAAT – 1591 – R717, 19V

Hoeve oft tHuys van Hyler, westw. aende Overbroecksche strate.

OVERBROEKSESTRAAT – 1718 – ND8997, F2V

Hoeve en goederen te Buersteede: Hylaar, west aende Overbroecksche straate.

OVERBROEKSELOOP – 1633 – R723, F63V

westw. aen d'Overbroecksche strate, noortw. aen Adr. J. J. Oonincx, daer den Overbroeckschen Loop tusschen beyde loopt.

OVERBROEKSELOOP – 1718 – ND8997, F2V

Hoeve en goederen te Buersteede: Hylaar, west aende Overbroecksche straate, noort de Overbroecxe loop.

Waarschijnlijk de oude naam voor de Bethlehemloop.

OVERBROEKSEWEG – 1717 – RH96, 3V

Stede tot Overbroeck, westw. den Overbroeqsen wegh.

OVERBROEKSEWEG – 1721 – RH97, 6

Catharinadal verkoopt 13 r. erve ter verbreding van de Overbroocqsen wegh loopende van Breda naar het Nieuw Veer.

De Overbroekseweg wordt nu de Mr. Bierensweg en Heilaarstraat genoemd. Deze weg was in de zeventiende eeuw bijzonder slecht. Diverse lieden verklaarden dat 'den Overbroekseweg, zijnde een heirbane ofte Gemeenen s'Heerenweg, loopende van Breda door de voorschreven heerlijkheit naar de Moerdijk op sommige plaatsen zo smal is geweest dat karren en wagens malkanderen niet konden passeren, en voorts zo onbekwaam dat niet te gebruiken was; en derhalve nootsakelijk verbreed en gereparreert moeste werden'. Diverse personen kwamen er zelfs met hun kar vast te zitten en moesten door omwonenden uit het slik getrokken worden.³¹

OVERBROEKSEWEIDE – 1774 – RH281, 220V

Een perc. zaaijland en weijde: de Overbroekze weijde, 1 br. zuid den grooten Akker, west de straat.

OVERBROEKSEWEIDE – 1774 – GT135, 217

De Overbroekse weijde, 1 br.

Weiland gelegen op Overbroek.

PAARDJE – 1668 – GP263, 28

Anneken Marten Gysbrecht Stickers landt aen haer stede: het Peerdeken, 17 gem.

PAARDJE – 1668 – GP263, 93V

Mons. r Jacobus Hagens tot Breda Lant aende Stede op Heijlaer: het peerdeken, mette weijden in verscheide parchelen met de houtwassen, 5 br. 97 r., volgens metinge vanden Lantmeter de Romijn.

PAARDJE – 1687 – RH276, 7

Jacobus Hagens erfdeling: aenstede, huysinge, schuer, backhuys, hoff, boomgaert en gaersdries, 2 gem.: tPeerdeken.

PAARDJE – 1742 – GP272, 309V

Een steede op Hylaar: het Pardeken.

PAARDJE – 1742 – GP272, 167

Een steede: 't Peerdeken.

Werden hier veel paarden gehouden? De boerderij zou al in 1640 genoemd zijn. Adres Heilaarstraat 235.³²

PUTAKKER – 1474 – D, F16V

Anderhalf lop. lants: den Putacker.

Akker gelegen bij een waterput? Die waterputten lagen waarschijnlijk alleen bij boerderijen.
Of een akker in een putvormige laagte.

REUT – 1514 – R422

2 br. goets: 't Reut (Heilaar).

REUT – 1634 – P124, F15

Twee br. landts in 2 parchelen aeneen: t'Reuth mette huysinge, neven den wech van Leur suyt
en west, den Kerckwech van Beeck oost.

Reut, rut, rot 'rooiing', plaats waar bos gerooid is.

RIJT – 1668 – GP263, F45V

Landt en bosch: de Rijt, 2½ gem.

Rijt 'waterstroompje', ook 'dalvormig begin van een beekje'.

ROMMENWEIDE – 1542 – R709, 61V

Een br. weyden: Rommenweyde.

Weiland van Rombout of een familie Rommen.

RUT – 1514 – R421, F159V

Huysinge, schure, hovinge en erffenisse mette erve: tRoet, 16 lop, ontr. Hylaer.

Rut 'rooiing'. Zie Reut. Het perceel mat 16 lopenzaad, dat is bijna 3 bunder.

SCHENK – 1620 – GP260, F83

Achter de Schenck.

SCHENK – 1636 – GP261, F108V

Achter de Schenck.

Verklaring?

SCHERPAKKER – 1620 – GP260, F83V

Jan Adriaenssen van Dorst lant: Scherpacker.

SCHERPAKKER – 1636 – GP261, F109

Lant: Scherpacker.

Land dat in een punt uitliep, een vormaanduiding.

SLINGERBOS – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bosch of schaarhout: het slingerbosch, 1 br. 21 roeden (H 169).

In Engelse romantische stijl aangelegd bos met slingerpaden? Bij Heilaar. Er bestond ook een familienaam Slinger.

SPIEBOSJE – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perceeltje schaarhout: het spieboschje, 13 r. (H 181).

Een spie is een driehoekig perceel.

STELPERSGOED – 1514 – R422

Een stuck weyde: Stelpersgoet.

STELPERSGOED – 1634 – P124, F30V

11 lop. landts: Stelpersgoet, de Buerstedensche straet oost.

STELPERSGOED – 1699 – P126, F126V

11 loopen saetlandts: Stelpers goedt, de Buerstedense straet oost en zuyt.

Zou Stelpers een nevenvorm zijn bij Stalpers, een bekende familienaam.³³ Of gevormd uit Stelberghsgoed?

STELBERGSGOET – 1438 – VMEER10

Een stuc erfs: Stelberghsgoed, onder landt en weyde 3½ br.

Goed'ontroerend goed' hier van de familie Stelbergs. Uitgestorven familienaam.

STOOMBOOT – VM

Herberg op de hoek van de Leursebaan en Heilaarstraat.

Staat al op het kadastraal minuutplan (circa 1832). Dat is wel erg vroeg voor het gebruik van stoom. De naam zal pas later ontstaan zijn. En waarom noemt men een herberg naar een dergelijke boot?

STRIJP – 1501 – R415, F296

Beemden op Strype, neve Sinte Claeus Outaer inde Kercke van Haghe erve.

Een strijp of streep is een lang en smal stuk bouwland of beemd.

STRUICKBEEMD – 1634 – P124, F7V

Een half br. beempden in cas van den Struyckbeempt.

Beemd met wortels van bomen en heesters in de grond.

TARWEAKKER – 1655 – R535, F369

Den acker: den Terweacker (bij de Hoeve van Suylen).

Bouwland waar vaak tarwe werd gezaaid.

TORENZICHT – 1902 – BREDANAAR21, 198

Verkoop van een hovenierderij: Torenzicht door J. van Gastel, bestaande in huizinge, groote, nieuw gebouwde schuur en uitmuntende moestuin, bij de Kolfbaan op Heilaar, H 1516, 1705.

Vanaf hier had men uitzicht op de toren van de Grote Kerk van Breda.

TRITSAKKER – 1710 – R736, F5

Een perc. saeylants: Tritschacker, 1 gem.

t Rith's acker? Akker op de Rith?

TRUIKENSWEIDE – 1636 – GP261, F109

Corn. Domis Schuermans suster bezit Trykensweyde.

Weiland van Gertruida.

VEKEN – 1512 – R420, F62V

Den Ouden hof, aen tVeken, westw. aenden Kerckwech.

VEKEN – 1537 – R708, 14

Aent Veken.

Veken 'hek van palen en gevlochten takken'.

VELDJE, HOOG – 1633 – R723, F68

Stuck erfs.. suytw. en westw. aen.. 't Hoochveldeken.

Veld 'woeste grond', later ook het cultuurland.

VENNENAKKER – 1661 – R726, 170

Een perc. saeylants: Vennenacker, metten geerken alnu bosch synde.

Akker van de familie Van der Ven? Er is geen toponiem Ven bekend op Heilaar.

VERBRANDE HEIDE – 1634 – P124, F67

9 lop. landts: de Verbernde Heyde, aende Hylaersche Heyde.

VERBRANDE HEIDE – 1699 – P126, F303

9 lop. landts: de Verbernde Heyde, aende Heylaersse Heyde, noortoost s'Heeren Bane.

Heide waarvan de erin aanwezige turf verbrand, opgestookt is.

VINKENAKKER – 1841 – SAB, III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bouwland: de Vinkenakker, 79 r. (H 173).

Bezit van de familie Vink (en).

VINKENBURGSELOOP – 1878 – P401, 1601

De Vinkenburgsche loop, beginnende aan de Leursche baan, bij perc. F 289, lopende door Heilaar en Steenakker, naar perc. F 467, uitmondende in de Bethlehemloop, lang 1683 m.

Genoemd naar de buitenplaats Vinkenburg.

VINKENWEIDE – 1655 – R535, F367V

De Vinckweijde, 1 br. 72 r. 2 voeten, sijnde een gedeelte van sijns Ed. heere van Rijswijcx hoeve gelegen onder de Haeghe genaemt Buersteen alias Suylen.

VINKENWEIDE – 1841 – SAB, III-86, 6408, NR. 30

Een perc. weide: de Vinkenweide, 10 roede (H 172); een perc. weide: de Vinkenweide, 97 r. (H 171), noord tegen de Lange Dreef, west tegen de Kettingdreef.

Vgl. Hubrecht Vinck, grondeigenaar in Wymer, 1474, D, f10v.

VOORDSTRAAT – 1591 – R717, 19V

Hoeve oft tHuys van Hyler, zuytw. aende strate: de Voortstrate.

VOORSTRAAT – 1604 – R718, 247

de strate: de Voorstrate.

Ging deze straat door een voorde? De Kaarvoord of Koevoord? Identiek met de Leursebaan.

VOREN, LANGE – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. bouwland: de Lange Vooren, 5 br. 65 r. (H 163).

VOREN, LANGE – 1848 – N 6, 153

Een perc. bouwland: de Lange voren, 5 br. 65 r. (H 163).

Voren ontstaan vanzelf op een akker bij het ploegen; op een lange akker ontstaan bijgevolg lange voren.

VORSTERSAKKER – 1836 – N1272, 111

Een perc. zaailand: den Vosters Akker, 1 br. 40 r. op zuijlen, H 222.

Akker van de vorster, de veldwachter. Of van een familie Vo (r)sters.

VREDEOORD – 1899 – BREDANAAR18, 116

Verkoop van een hecht en sterk doortimmerd huis met tuintje voor en grooten tuin achter: Vredeoord, groot 6 are, kad. nr. H 1671. Verkocht door J. W. Thompson.

WEIDE, GROTE – 1480 – HINGMAN 343-1, F15

Wt eenen stuck weyden houdende vyftalf buynder luttel mijn oft meer, geheyten die Groot Weyde.. gelegen aen Kaerlevoort.. Cornelis Roevers erve: die Saert op dander syde.

WEIDE, GROTE – 1510 – R419, F203

Een br. weyden: de Groote Weyde, neven des hoeve goet van Hylair opte Zuytzide.

WEIDE, GROTE – 1774 – RH281, 220

Een perc. weijde: de Groote Weijde, met heggen en kanten, oost de Leurse Baan, 2 br.

WEIDE, GROTE – 1774 – GT135, 217

De Groote Weyde, 2 br.

WEIDE, GROTE – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. weide; de Groote weide, tegend e Kettingdreef west, oost de zure Weide, 1 br. 69 r. (H 170).

WEIDE, GROTE – 1848 – N 6, 153

Een perc. weide: de groote Weide, tegen de Kettingdreef, 1 br. 69 r. (H 170).

WEIDE, HOGE – 1751 – RH280, 143V

2 gem. land: de Hooge Weyde (1 gem. is leen).

WEIDE, LAGE – 1537 – R708, 14

Stuck weyden: de Leechweyde, 1½br.

WEIDE, LAGE – 1542 – R709, 61V

Stuck weyden: de Leechweyde, 1 br. (leen).

WEIDE, LAGE – 1696 – R732, 105

Een perc. weijde: de Leege Weijde, 4 gem. noortw. de Leursche Baen.

WEIDE, LAGE – 1710 – R736, F5V

Een perc. weyde: de leege weyde, 4 gem. aende Leurse Baene.

WEIDE, LANGE – 1655 – R535, F369V

Een perc. lants: de Lange Weijde, bij de Hoeve van Suylen.

Weiland was soms gelegen in de dorpsakker, soms langs de beek. Weiland werd oorspronkelijk niet gehooïd, evenmin als beemden beweïd werden. Driessen werden slechts een paar jaar beweïd en dan weer omgezet in bouwland; weiden bleven veel langer liggen.

De vegetatie van de weilanden bestond uit een groot aantal kruiden en grassen. De bodem van de weilanden was voor een deel natter, mineraalrijker dan een ander stuk van het weiland. Hierdoor was er een grote variatie in begroeiing. De beste grassen voor een weiland waren Engels en Frans raaigras, beemdlangbloem, timotheegras, beemdgras, vossenstaart en kamgras: in de negentiende eeuw was het grasbestand erg gevarieerd en be-

stond het slechts voor een klein deel uit bovengenoemde soorten. In de tweede helft van de twintigste eeuw ging het Engels raaigras sterk domineren. Dit gras combineert een hoge opbrengst met een goede smaak en resistentie tegen veel ziekten. In het wild kwam het van oudsher voor langs karsporen.

WENDEL – 1710 – R736, F4V

Een perc. zaeylants: den Wendel, 1 gem. op de Zuylenackers.

WENDEL – 1742 – GP272, F127

Een gem. op den kerck-acker: den Wendell.

WENDEL – 1902 – BREDANAAR21, 289

Verkoop van schaarhout op Zuilen achter de Prot. begraafplaats op een perc.: de Wendel.

Is Wendel ontstaan uit Werdeel, wederdeel, dat is de wederhelft van een perceel? Wendel kan ook wijzen op ligging in een bocht (van een beek). Vgl. het Wendelbroek te Webbekom (1253: Wendelbruch) en Weyndelsteert te Berse.³⁴ Maar het betreffende perceel ligt aan geen enkele bocht. Wendel is ook de naam voor de woerd. Vgl. ook Wielnesse bij Waspik (1200 Wendelnesse) dat verklaard wordt met wendel 'wending' + nesse 'landtong'.³⁵

Wendel komt o. a. voor te Achtmaal.

WETERINGLOOP – VM

Begint bij Hage-dorp en loopt vandaar noordwaarts; identiek met Heze.

YDENLAND – 1634 – P124, F30

Een lop. landts: Ydenlandt.

Bezit van Yde of een familie Yden. Vgl. Yde Peter Zibben, 1474, D, f18. Maes Hein Yden, 1422; Anne Ydenzone, 1350.³⁶

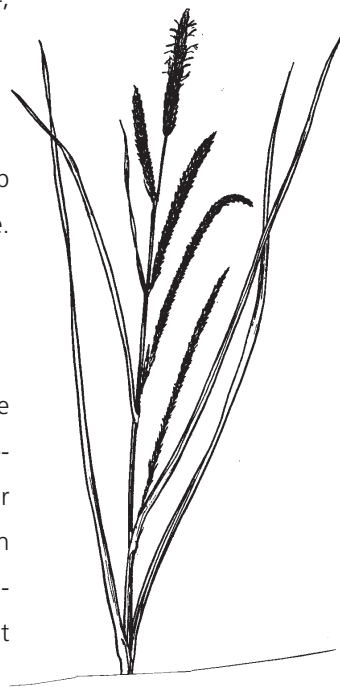
ZAART – 1480 – HONGMAN 343-1, F15

Theyvelt aen Kaerlevoort neven Goessens van Romen erve op deen syde ende Cornelis Roevers erve: die Saert op dander syde.

ZAART – 1519 – R426, 161V

Die Zaert, 5 lop.

Zaar zou staan voor zegge.³⁷ Maar ook het woord zegge kwam in de Baronie voor, bv. onder Terheyden, waar een gebied de Zegge bekend is. Misschien duidde men met zaar andere soorten zeggen aan dan met zegge. Zaart is dan een plaats waar bepaalde soorten zeggen groeien (er zijn er honderden). In Wallonië duidt Saart op een ontginning, maar dat lijkt hier onwaarschijnlijk.

Zegge of snijgras.

ZURE WEIDE – 1841 – III-86, 6408, NR. 30

Een perc. weiland: de Zure Weide, zuid de Leursche baan, 87 r. (H 174).

Weiland met zure bodem of zuur gras of beide.

ZWAGERSWEIDE, PETER – 1633 – GAB-III-50, NR. 103, F13V

Stuck erffs: Peet Swagersweyde (leen), in de Hylaerse straet.

Hoewel het perceel een leen was, blijktbaar toch niet genoemd in een leenboek. Genoemd naar Peter Swagers.

NOTEN

- 1 Thys, Isfridus: Memorie oft vertoog over het uytgeven en tot culture brengen der vage en inculte gronden in de Meyerye van 's Hertogenbosch; door de vrienden derzelve bekroond ten jaere 1788, Mechelen (1792), p. 189, 190.
- 2 Goossenaerts, p. 80.
- 3 Buiks (1994), p. 82.
- 4 Vorrsekmans, Jos: Brem zaaien, Calmpthoutania 11 (1958/9), p. 121.
- 5 Lindemans, P.: Geschiedenis van de landbouw in Vlaanderen, I, p. 435.
- 6 Goossenaerts, p. 279.
- 7 Verhoeff, J. M.: De oude Nederlandse maten en gewichten, Amsterdam (1983), p. 13.
- 8 Heukels, p. 166, 167.
- 9 Hage 5 (1987), p. 110.
- 10 Heukels, p. 110.
- 11 WNT, deel 6, kolom 443.
- 12 Pape, J. C.: Plaggensoils in the Netherlands, Geoderma 4, nr. 3 (1970)p. 299 e. v. ;Domhof, J.: Strooiselwinning voor potstallen in verband met profielopbouw van heide en oude bouwlanden, Boor en Spade, VI (1953), p. 192.
- 13 Burny, o. c., p. 38.
- 14 Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomst van het kadaster bij desselfs invoering, Maastricht (1842).
- 15 Buiks en Leenders, deel IV, p. 543.
- 16 Gysseling, M.: Enkele Belgische leenwoorden in de toponymie, Naamkunde 7 (1975), p. 5 e. v.
- 17 Helsen en Helsen, p. 36.
- 18 Otten, Gerard: Het landgoed Heilaar bij Princenhage in de negentiende en twintigste eeuw, Engelbrecht van Nassau (1997), p. 185-190.
- 19 Verdam, p. 243.
- 20 Cerutti, I, p. 232.
- 21 Poel, Van der (1953), p. 88.
- 22 Burny, o. c., p. 77.
- 23 Leenders (2006), p. 170.
- 24 Vries, De, p. 261.
- 25 Bach, II-1, p. 422.
- 26 Verdam, p. 288.
- 27 Gysseling, M.: Enkele Belgische leenwoorden in de toponymie, Naamkunde 7 (1975), p. 5 e. v.
- 28 Helsen en Helsen, p. 36.
- 29 De Bont, p. 81.
- 30 Van der Sijs, p. 996.
- 31 Hage 11/12 (1981/82), p. 33, 34.
- 32 Leenderws, K. A. H. W.: Heilaar-Steenakker, Archeologisch-Geografische streekbeschrijving VI, Den Haag (1991), p. 21.
- 33 Buitenhuis, p. 545.
- 34 Claes, Fr.: Toponymie van Webbecom, Eigen Schoon en De Brabander, 71 (1989), p. 195; J. Ernalsteen: Tienden te Berse, Taxandria Turnhout, Nieuwe Reeks 42, 43 (1971/2).
- 35 Gysseling (1960), p. 1073.
- 36 Buiks (1994), p. 283.
- 37 De Bont, p. 43. Niet bekend bij Heukels, H.: Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten, of bij J. Samyn: Deken De Bo's kruidwoordenboek, of bij Uittien, H.: De volksnamen van onze planten, Zutphen (1946).